

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5426-4878>

ДО ПИТАННЯ ПРО СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ

У сучасному світі корупція визнається негативним соціальним явищем, яка загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, доброчесність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. На жаль, не оминувало це й Україну, де за останні десятиліття корупція значно поширилась, проникнувши у всі сфери життєдіяльності суспільства.

Побудова демократичної правової держави, системне реформування та повна переорієнтація усіх сфер життя українського суспільства на світові стандарти в частині утвердження та забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина обумовлює активне подолання негативних наслідків попередньої політичної системи. Одним з них є системна корупція, яка вразила усі щаблі населення, проникнувши в усі без винятків сфери функціонування державного апарату й у приватний сектор. Зміна пріоритетів у відносинах держави та особи, переорієнтація ставлення до особи як до вищої соціальної цінності й потреба в перетворенні України на «державу для людини» викликали необхідність розглядати органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, з одного боку, як таких, що перебувають на службі у суспільства, а з іншого – як гарантів забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань [1, с. 176]. У цьому контексті актуалізується питання теоретичного обґрунтування та правового врегулювання підстав кримінальної відповідальності за різного роду службові зловживання.

Зазначимо, що у спеціальній науковій літературі службові зловживання розглядаються, як правило, залежно від сутності суспільно небезпечного діяння, а саме: 1) зловживання владою; 2) зловживання становищем; 3) зловживання повноваженнями [2, с. 77–78].

Авторську класифікацію службових зловживань залежно від способу їх вчинення пропонує В. Г. Хашев: 1) вчинене способом використання службовою особою наданої влади; 2) вчинене способом використання службовою особою свого службового становища [3, с. 41].

На нашу думку, саме така класифікація є найбільш прийнятною, адже термін «повноваження» має тлумачення як право, надане кому-небудь для здійснення чогось; права, надані особі або підприємству органами влади [4, с. 387], тобто під зловживанням повноваженнями буквально слід розуміти зловживання правом. Водночас, доктрина кримінального права України розглядає категорію «зловживання правом», як правило, виходячи із визначення її сутності суміжною галуззю права – цивільним правом (або господарським правом як невід'ємної частини цивільного права).

Зокрема, В. В. Резнікова визначаючи ознаки зловживання правом, наголошує, що на сьогодні до них впевнено можна віднести такі: а) має місце лише при недобросовісній реалізації суб'єктом свого суб'єктивного права не за його призначенням; б) завжди має волювий та усвідомлений характер; в) заподіяння шкоди суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створення реальної загрози її заподіяння; г) характеризується формальною правомірністю, тобто має місце відсутність порушення конкретних юридичних заборон при порушенні загальних правових принципів, які покликані спрямувати поведінку суб'єкта в межах певного соціального призначення наданих йому правомочностей [5, с. 34].

В той час, як сутність будь-якого службового зловживання полягає у тому, що службова особа навпаки порушує надані їй права або не виконує покладені на неї обов'язки, тобто ознака формальної правомірності (відсутність порушення конкретних юридичних заборон) у службовому зловживанні відсутня. Отже, таку поведінку за будь-яких умов не можна визнати зловживанням повноваженнями. На нашу думку, єдиний склад службових злочинів, що пов'язаний з повноваженнями службової особи, сформульовано у ст. 367 КК України, яка передбачає підстави кримінальної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них. У диспозиції наведеної норми обґрунтовано можна стверджувати про тотожність понять «службові обов'язки» та «службові повноваження», а її сутність жодним чином не матиме змін від застосування останнього терміну. Такий саме зміст має термін «повноваження», що використовується для характеристики складу злочину, передбаченого ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу».

Водночас, у сучасному тлумачному словнику української мови термін «становище» визначається як – «ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; умови існування кого-небудь; сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію; посада; посідати провідне становище» [4, с. 401].

Саме у такому значенні закон про кримінальну відповідальність і розглядає службові зловживання, адже службовою особою вчиняється відповідне суспільно небезпечне діяння в обстановці, що обумовлена

виконанням такою особою покладених на неї обов'язків та реалізацією наданих їй прав, але з порушенням (недотриманням, перевищенням) конкретних юридичних приписів.

До речі, про зловживання саме «службовим становищем» як ознаки корупційних злочинів наголошується і у примітці до ст. 45 КК України.

Крім того, на можливість вчинення корупційного правопорушення, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність, виключно шляхом зловживання службовим становищем, наголошується і в основних міжнародно-правових актах щодо протидії корупції. Так, ст. 19 Конвенції ООН «Зловживання службовим становищем», визначає, що кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи [6].

Отже, під зловживанням службовим становищем необхідно розуміти будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересів служби своїх прав і можливостей, що були їй надані для виконання своїх службових обов'язків. Таке використання припускає реалізацію тих прав і повноважень, якими службова особа наділена, займаючи відповідну посаду або здійснюючи певну службову діяльність і завжди пов'язане з соціально-правовим статусом службової особи (сукупністю її прав та обов'язків, що утворюють службову компетенцію винного) та її соціальним значенням (службовий авторитет особи, престиж органу, який особа представляє і у якому вона здійснює свою службову діяльність, наявність пов'язаних із службовими повноваженнями можливостей, що обумовлені займаною посадою, можливість здійснення впливу на поведінку інших осіб).

Разом з тим, звертає на себе увагу, що у Законі України «Про запобігання корупції» при визначенні терміну «корупція» двічі використовується словосполучення «наданих їй службових повноважень» [7].

Проте, ми не вбачаємо у цьому жодних протиріч із викладеною вище позицію, адже наведений термін використовується законодавцем не для характеристики зловживання (вживати що-небудь на зло чи шкоду комусь), а використання прав, наданих службовій особі для здійснення покладених на неї обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Шиндель Ю. І. Зміст надання публічних послуг у складі злочину, передбаченому ст. 365-2 КК України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2013. № 1082. С. 173–177.
2. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.
3. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 258 с.
4. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови: 55 000 слів. Харків : Торсінг, 2017. 672 с.
5. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23–35.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від 31.10.2003 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 18.03.2018).
7. Про запобігання корупції : закон від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 18.03.2018).

Одержано 20.03.2018